

μον ανταποκρινομένην τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐποχῆς του, ἐν τῇ χαρακτηρισάσῃ αὐτὴν κοινοβουλευτικῇ κατευθύνσει. Τὸ τρίτον στάδιον θὰ εἶναι ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ θεολογικὰ καὶ μεταφυσικὰ συστήματα θέλουσιν ἐκτοπισθῆ ὑπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὸν *St. Simon*, τὸ «βιομηχανικὸν» πολιτικὸν καθεστῶς. Θετικὴ ἐπιστήμη καὶ βιομηχανικὸν καθεστῶς ἀποτελοῦν, κατ' αὐτόν, τὴν ἀντίθεσιν τῆς θεολογικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ φρεουδαλικοῦ καθεστῶτος, ἀντίθεσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀναγκαστικῶς κατευθύνεται ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος¹. Οὕτω πως προσεπάθησεν ὁ *St. Simon* νὰ καλύψῃ τὸν πολιτικὸν του πόθον ὑπὸ σχῆμα ἐπιστημονικόν, ἐμφανίσας τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ ὡς τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἀναπόφευκτον τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον βαίνει ἡ ἱστορία.

Εἶπομεν ἤδη, ὅτι ὡς βιομηχανικὸν» χαρακτηρίζει ὁ *St. Simon* τὸ καθεστῶς ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις θέλουσιν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους. Ὁ ὄρισμὸς οὗτος χρήζει ἐπεξηγήσεώς τινος. Ἐθεώρει ἄρα γε ὁ *St. Simon* προσδιοριζομένην τὴν ιδιοτυπίαν τοῦ βιομηχανικοῦ καθεστῶτος μόνον οἰκονομικῶς; Ὁχι! Τὴν ιδιοτυπίαν αὐτοῦ ἐθεώρει οὗτος προσδιοριζομένην κυρίως ἠθικῶς. Τὸ πολιτικὸν ιδεῶδες τοῦ *St. Simon* δὲν συνίσταται ἀπλῶς εἰς τὴν πολιτικὴν χειραφέτησιν τῶν παραγωγικῶν τάξεων. Τὴν χειραφέτησιν ταύτην ἐμφανίζει ὁ *St. Simon* ὡς σύμπτωμα καὶ ὡς ἀπόρροια τῆς νέας ἠθικῆς, ἐφ' ἧς βασιζει οὗτος τὸ «βιομηχανικὸν» καθεστῶς. Ἡ νέα ἠθικὴ, τὴν ὁποίαν εὐηγγελίσθη οὗτος ἐν τῷ τελευταίῳ ἔργῳ αὐτοῦ «*Nouveau Christianisme*», συνίσταται εἰς τὴν πλήρη ἀδελφοποίησιν τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν διδασμάτων τοῦ πρωτογόνου χριστιανισμοῦ². Πιστεύων ὁ *St. Simon* εἰς τὴν δυνατότητα πλήρους ἀδελφοποιήσεως τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει, ὅτι τὸ νέον καθεστῶς θὰ ἀπαλλαγῇ σὺν τῷ χρόνῳ τῆς ιδέας τοῦ Κράτους, καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κυριαρχία θέλει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ ἀπλῆς διοικήσεως, ἐστερημένης τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς κρατικῆς

¹ Σχετικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω πρβλ. *Paul Barth*, *op. cit.*, σ. 167 κ. ε.

² Πρβλ. κυρίως *L. v. Stein*, *op. cit.*, II, σ. 174 κ. ε.

ἐξουσίας ¹. Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς διδασκαλίας τοῦ *St. Simon* προδίδει τὴν βαθυτέραν ἀναρχικὴν αὐτοῦ διάθεσιν καὶ ἐμφανίζει αὐτὸν ὡς πρόδρομον τόσον τοῦ ἰδεολογικοῦ (*Proudhon* καὶ *Landauer*), ὅσον καὶ τοῦ χριστιανικοῦ (*Tolstoi*) ἀναρχισμοῦ. Ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν μάλιστα τῆς διδασκαλίας τοῦ *Proudhon* δέον νὰ θεωρηθῆ ἡ *St. Simon* ὡς ἐπιδράσας πολὺ περισσότερον αὐτοῦ τούτου τοῦ *William Godwin*, ἂν καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος (πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *St. Simon*) εἶχεν ἤδη συνειδητῶς χαράξει τὴν πρὸς τὸν ἰδεολογικὸν ἀναρχισμὸν ἀδηγήσασαν ὁδὸν ².

B'

Auguste Comte

29.— Ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ *St. Simon* ὑπῆρξε τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον συστηματικῶς ἐπεξεργάσθη καὶ κατόπιν ἐπιμόνου ἐργασίας πολλῶν ἐτῶν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὁ *Aύγουστος Comte* ³.

Ἡ ιδιότης τοῦ *Aύγούστου Comte* ὡς μαθητοῦ τοῦ *St. Simon* ἠμφισβητήθη ὑπὸ τινων. Ὑπῆρξαν ὀπαδοὶ τοῦ *Comte*, οἱ ὅποιοι, ἀνατρέψαντες τὴν χρονολογικῶς πιστοποιουμένην διαδοχὴν μεταξὺ *St. Simon* καὶ *Comte*, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ὁ *Comte* ὑπῆρξεν οὐχὶ μαθητῆς, ἀλλὰ διδάσκαλος τοῦ *St. Simon*. Κατ' αὐτούς, αἱ θεωρίαι τοῦ *St. Simon* ἐγεννήθησαν ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἐπίδρασιν τοῦ *Comte*, δη-

¹ *Paul Barth*, op. cit., σ. 173.

² Περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ *St. Simon* καὶ *Proudhon* πρὸλ. καὶ *Ch. Gide* et *Ch. Rist*, *Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours*, Paris 1913, σ. 362, ὑποσ. 4.

³ 1798—1857. Τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ *Comte* χαρακτηρίζονται χρονολογικῶς διὰ τῆς ἐξῆς σειρᾶς ἐμφανίσεως: *Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société*, 1822, *Cours de philosophie positive*, 3ῆ τόμοι, 1830—1842, *Sur l'esprit positif*, 1844, *Sur l'ensemble du positivisme*, 1848, *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'humanité*, τέσσαρες τόμοι, 1851—1854.

λαδὴ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ζωῆς τοῦ *St. Simon*, καθ' ἣν οὗτος εἶχε συνδεθῆ διὰ φιλίας μετὰ τοῦ νεαροῦ καὶ μετὰ ταῦτα κυρίως ἀναδειχθέντος Γάλλου φιλοσόφου (1817—1824). Τὴν ἀποψιν ταύτην, τὴν ὁποίαν, ἐξαιρέσει κυρίως τοῦ *Litttré*, οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν τοῦ *Comte* ὑπεστήριξαν, ἀντέκρουσεν ἐπιτυχῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ὁ *Paul Barth*¹. Ἡ ἀντίκρουσις τοῦ *Barth* ἐβασίσθη κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιχειρήματος: ὅτι αἱ χαρακτηριστικώταται τῶν γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν τὰς θεωρίας τοῦ *St. Simon*, καὶ δὴ τῶν γραμμῶν, αἵτινες ἐχρησίμευσαν μετὰ ταῦτα ὡς ὀρμητήριον τῶν θεωριῶν αὐτοῦ τούτου τοῦ *Comte*, εὗρηνται ἤδη σαφῶς διατυπωμέναι εἰς τὰ ἔργα τοῦ *St. Simon*, τῶν ὁποίων ἡ ἔκδοσις προηγήθη τῆς ἐπαφῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ εἰκοσαετοῦς *Comte*. Καὶ πράγματι: Τὸ ἔργον τοῦ *St. Simon* εἶχεν ἤδη ἀποκρυσταλλωθῆ οὐχὶ μόνον πρὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμφανίσεως τοῦ *Comte*, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς γενομένης κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1817 γνωριμίας μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ *Émile Durkheim* ἀντικρούει ὡσαύτως ἐπιτυχῶς ἐκείνους τῶν μαθητῶν τοῦ *Comte*, οἵτινες ἰσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ *St. Simon* ὀφείλονται εἰς τὸν *Comte*, παρατηρῶν, ὅτι ὁλόκληρον τὸ πρόγραμμα τῆς ἡετικῆς φιλοσοφίας καὶ κοινωνιολογίας εἶχεν ἤδη διατυπωθῆ ἐν ἔτει 1813 ἐν τοῖς ἔργοις «*Mémoire sur la science de l'homme*» καὶ «*Gravitation universelle*»². Κατὰ ταῦτα ὁ *St. Simon* ὑπῆρξε διδάσκαλος καὶ οὐχὶ μαθητῆς τοῦ *Comte*. Ἐὰν ἡ ὑπεροψία τοῦ μετὰ ταῦτα καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ *St. Simon* ἀναδειχθέντος Γάλλου φιλοσόφου προεκάλεσε τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀληθείας, ἡ ἀντικειμενικότης τοῦ σήμερον ἀνασκοποῦντος τὴν ἱστορίαν τῆς κοινωνιολογίας ἐπιστήμονος δεόν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς.

30.—Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸ θεωρητικὸν οἰκοδόμημα τοῦ *Comte* καὶ διακρίνει τοῦτο ἐξωτερικῶς ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ *St. Simon*, εἶναι ἡ αὐστηρὰ συστηματικότης, μεθ' ἧς προ-

¹ *Paul Barth*, op. cit., σ. 216 κ. ε.

² *Émile Durkheim*, op. cit., σ. 150 κ. ε.

έβη οὗτος εἰς τὴν ἀνέγερσίν του. Ἐὰν ἐξαιρέση τις τὸ ἔργον τῆς τελευταίας «ὕποκειμενικῆς» περιόδου τῆς ζωῆς του, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται κατ' ἄλλους μὲν — ὡς π. χ. κατὰ τὸν *Lévy-Bruhl*¹ — ὡς συνέχεια, κατ' ἄλλους ὁμῶς καὶ δὴ κατὰ τοὺς πλείστους ὡς διακοπὴ τοῦ θεμελιώδους ἔργου του, ἢ ἐμφάνις τοῦ *Comte* δεῖον νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μία τῶν πληρεστάτων θεωρητικῶν ἐμφανίσεων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἡ κοινωνιολογία, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς της, τὴν περίοδον τουτέστι, περὶ ἧς ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μέρει τῆς ἐργασίας ἡμῶν πραγματευόμεθα, δύο τοιαύτας ἐμφανίσεις ἔχει κυρίως νὰ ἐπιδείξει: τὴν τοῦ *Comte* καὶ τὴν τοῦ *Herbert Spencer*. Ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου τῶν θεωριῶν των καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀπέναντι τῶν καθ' αὐτὸ κοινωνιολογικῶν προβλημάτων, ἢ συστηματικότης τῶν ἔργων των εἶναι προωρισμένη νὰ ἐγχαράξῃ βαθύτατα ἔχνη ὠφελείας εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μελετητῶν αὐτῶν. Εἰς ἐποχὰς ἰδίᾳ, οἷα ἢ ἐποχῇ, τὴν ὁποίαν διερχόμεθα, εἰς ἐποχὰς τουτέστι, καθ' ἃς ἢ δι' ἀφορισμῶν καὶ ἀποσπασμάτων ἐκδηλουμένη σκέψις, ἐκμεταλλουμένη τὴν κόπωσιν τῶν πνευμάτων, παρασύρει αὐτὰ εἰς ὑποτίμησιν τῆς συστηματικῆς παρατηρήσεως τοῦ κόσμου, ἢ μελέτη ἔργων, οἷα τὰ τοῦ *Comte* καὶ τοῦ *Spencer*, πρέπει ἐπιμόνως καὶ συστηματικῶς νὰ καλλιεργηθῆ. Πρέπει νὰ παύσωμεν παρασυρόμενοι ἐκ συγκλονιστικῶν μὲν, ἀλλὰ κατὰ βάθος παθολογικῶν ἐξαιρέσεων, οἷα ἢ τοῦ *Φρειδερίκου Nietzsche*. Αἱ ἐξαιρέσεις αὗται ἔχουν σημασίαν καὶ ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζονται ὡς ἐξαιρέσεις. Προαγόμεναι αὗται εἰς κανόνας, εἶναι προωρισμέναι νὰ συσκοτίσουν τὰ πνεύματα καὶ νὰ καταστρέψουν τὴν σκέψιν. Ὁ κόσμος ὑφίσταται ὡς σύνολον καὶ ὡς σύστημα. Ἀδυναμία ψυχῆς καὶ πνεύματος εἶναι ἢ μεταβάλλουσα τὸ σύνολον εἰς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων ἀποσπάσματα καὶ τὸ σύστημα εἰς ἐστερημένους συνεχείας ἀφορισμούς. Ἡ συστηματικὴ παρατήρησις δὲν εἶναι σχολαστικὴ ἐνασχόλησις. Εἶναι ἀντανάκλασις τοῦ ἐν συστήματι ὑφισταμένου κόσμου. Μόνον διὰ συστήματος δαμάζεται τὸ σύστημα.

¹ *Lévy-Bruhl*, *La Philosophie d'Auguste Comte*, Paris 50me éd., σ. 12 κ.ε., 181 κ. ε.

31.—'Ο *Comte* είναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἢ τοῦ λεγομένου θετικισμοῦ. Λέγοντες, ὅτι ὁ *Comte* εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ θετικισμοῦ, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα συνελήφθη ἡ λεγομένη θετικὴ περὶ τοῦ κόσμου ἰδέα. Ἡ φιλοσοφία τοῦ *Comte* ἀπέρρευσε ἐκ τάσεων προηγηθεισῶν αὐτῆς, ἰδίᾳ ἐκ τῶν τάσεων, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν ἐπιστοποιήσαμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ *St. Simon*. Ἐὰν θέλωμεν μάλιστα νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀπωτέραν κοσμοθεωρητικὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε ἡ φιλοσοφία τοῦ *Comte*, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ καταφύγωμεν εἰς τοὺς φιλοσόφους ἐκεῖνους, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ συνδέωνται, ὡς ὁ *St. Simon*, ἀμέσως πρὸς αὐτόν, ἐχάραξαν ἐν τούτοις πρῶτοι τὴν πρὸς τὸν θετικισμὸν ὁδηγήσαν ὁδόν. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι εἶναι οἱ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ *Locke* βασισθέντες καὶ διὰ τοῦ μετασχηματισμοῦ αὐτῆς πρὸς ἰδίᾳς ἀπόψεις ἀχθέντες *Hume* καὶ *Condillac*. Ὁ πρῶτος διὰ τῆς ὀνομαστικῆς (δηλαδὴ νομιναλιστικῆς) περὶ ἰδεῶν θεωρίας του, καθ' ἣν αὐταὶ δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλᾶ προϊόντα ἐντυπώσεων, ἀνήγαγε τὰ πάντα εἰς τὸν διὰ τῆς ἐμπειρίας συλληπτὸν κόσμον, ἀρνηθεὶς τὴν ὑπαρξιν κόσμου ξένου πρὸς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἀπλῶς νοητοῦ¹. Ὁ δεύτερος, τύπος ἀντιπροσωπευτικὸς τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἤχθη ὡσαύτως πρὸς θεωρίας διεπομένας ὑπὸ χαρακτῆρος ὀνομαστικοῦ καὶ δὴ αἰσθησιαρχικοῦ². Ὡς συνέχισις τοῦ ἔργου αὐτῶν δέον νὰ θεωρηθῇ — καὶ ἐθεωρήθη ἤδη³ — ἡ φιλοσοφία τοῦ *Comte*. Ἐὰν παρὰ ταῦτα ὀνομάζωμεν τὸν *Comte* ἰδρυτὴν τοῦ θετικισμοῦ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους: α) εἰς τὸ ὅτι τόσον ὁ *Hume* ὅσον καὶ ὁ *Condillac*, παρὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτοὺς θετικιστικὴν τάσιν, δὲν ἦσαν τελείως ἀπηλλαγμένοι τῶν, κατὰ *Comte*, «μεταφυσικῶν» προκαταλήψεων τῆς καθαρᾶς θεωρίας τοῦ λόγου (τοῦ *Hume* μάλιστα χρησι-

¹ Πρὸς: *David Hume*, Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand (Herausgegeben von Raoul Richter), Leipzig 1920, σ. 17 κ. ε.

² *Wilhelm Windelband*, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, Tübingen 1921, σ. 401 κ. ε.

³ *W. Windelband*, op. cit., σ. 550.

μεύσαντος και ως προδρόμου του *Kant*)¹, και β) εις τὸ ὅτι πρῶτος ὁ *Comte* ἀπεκρυστάλλωσε σύστημα θετικῆς φιλοσοφίας πλήρες και ἄρμονικόν, σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψεν εις αὐτόν, ὅπως ἐμφανισθῆ, οὐχὶ μόνον ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων φιλοσόφων, ἀλλ' ἀπέναντι αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀμέσως πρὸς αὐτόν συνδεομένου διδασκάλου του *St. Simon*, ὡς ὁ ἰδρυτῆς τοῦ θετικισμοῦ.

Εἰς τί ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἰδιορρυθμία τῆς θετικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας; Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἤρξατο συστηματικῶς ἀναζητουμένη ἡ ἀλήθεια, τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, ὑπερπηδῆσαν τὴν φαινομενικότητα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐπιστοποίησε τὴν ὑπαρξιν κόσμου κειμένου ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς πραγματικότητος τῶν φαινομένων, κόσμου ἀποτελοῦντος τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων φιλοσόφων μέχρι *Πλάτωνος* και *Ἀριστοτέλους* ὑπέστη ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ κόσμου θεωρία μεταβολὰς πολλὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος ἐξ αὐτῶν προσεπάθησε νὰ προσδώσῃ εις τὸν μόνον διὰ τῆς νοήσεως και οὐχὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως συλληπτόν κόσμον τῆς ἀληθοῦς πραγματικότητος. Πάντως, ἐξαιρέσει τῶν σοφιστῶν, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ἐχάραξαν τὴν πρὸς τὴν αἰσθητικαρχίαν και τὸν ψυχολογισμὸν ὁδηγήσασαν ὁδὸν ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων φιλοσόφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρήθη ὡς ἀναμφισβήτητος ἡ ὑπαρξις τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος, κατὰ μὲν τὸν *Δημόκριτον*, ἀποτελεῖ τὸ ἐτεῆ ὄν, κατὰ δὲ τὸν *Πλάτωνα* τὸ ὄντως ὄν ἢ τὴν οὐσίαν. Ὁ *Πλάτων* μάλιστα ἐβάσισεν ἐπὶ τοῦ κόσμου τῆς ἀληθοῦς πραγματικότητος ἢ τῶν ὄντως ὄντων, ὡς περιεχόμενον τοῦ ὁποῖου ἐθεώρησε τὰς ἰδέας, ὁλόκληρον τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα, ἐξαρτήσας οὕτω ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καθαρῶς ἐπιστημονικῶς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἐν χρόνῳ και τόπῳ κινουμένου αἰσθητοῦ και ἀπλῶς πραγματικοῦ κόσμου. Μόνον ἡ ψυχὴ εἶναι εις θέσιν, κατὰ *Πλάτωνα*, νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἄπειρον εις πέρασ, τὸ ἄμορφον εις μορφήν και νὰ ὁδηγήσῃ εις αἰσθητικὴν, ἠθικὴν ἢ ἐπι-

¹ Ἠρδλ. *Immanuel Kant*, Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können, Vorwort.

στημονικήν σύλληψιν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ διαμόρφωσιν τοῦ ἀπλῶς πραγματικοῦ¹.

Ἀπέναντι τῆς οὕτω πως παραδοθείσης εἰς τὴν δυτικὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου δύο κυρίως θεμελιώδεις θέσεις ἐσημειώθησαν: ἡ τοῦ *Kant* καὶ ἡ τοῦ *Comte*. Ἡ πρώτη ἐθέσπισε τὸν «κριτικισμὸν», ἡ δευτέρα τὸν «θετικισμὸν». Ἡ πρώτη ἀνεγέννησεν, ἡ δευτέρα ἀνεχαίτισε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἀνεγέννησεν αὐτὴν, παραδεχθεῖσα ὡς δυνατὴν τὴν κριτικὴν τοῦ λόγου, δηλαδὴ τὴν ἔρευναν περὶ τῆς δυνατότητος συνθετικῶν κρίσεων a priori². Ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς ἐπήγασαν αἱ θεμελιώδεις κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας, αἱ βασιζοῦσαι ταύτην ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ λόγου καὶ αἱ συνδεόμεναι κυρίως πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν *Cohen*, *Husserl* καὶ *Rickert*. Ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἀντιθέτως, ὀρμηθεῖσα ἐκ τῆς θεωρίας περὶ ἀποκλειστικῆς ὑπάρξεως τοῦ ψυχολογικοῦ, δηλ. τοῦ κατὰ χρόνον συνειδότητος, καὶ ἀπολυτοποιήσασα αὐτό, ἐθεώρησε τὰ πάντα ὡς σχετικὰ καὶ ὡς μὴ ἀναγόμενα εἰς κόσμον κείμενον ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων. Συμπληρώσας οὕτω ὁ θετικισμὸς τὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη χαράξει αἱ προηγηθεῖσαι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *Comte* αἰσθησιαρχικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ κατευθύνσεις, διέκοψε πᾶσαν ἐπαρῆν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἔλαβε θέσιν ἀντίθετον πρὸς πᾶσαν θεωρίαν τοῦ καθαροῦ λόγου.

32. — Θεωρία λοιπὸν τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ θετικὴ περὶ τοῦ κόσμου ἰδέα εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ *Comte*, ἐν ἀγνοίᾳ εὐρισκόμενος οὐχὶ μόνον τῶν ἔρευνῶν τοῦ *Kant*, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου τοῦ *Πλάτωνος*, δὲν φαίνεται σταθμίσας, ὅσον θὰ ἔπρεπε, τὴν κατὰ πάσης θεωρίας τοῦ λόγου στραφεῖσαν χειρονομίαν του. Τοῦτο μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογήσῃ

¹ Ἠρδλ. *Joh. Theodorakopoulos*, op. cit.

² Ἠρδλ. *Immanuel Kant*, *Kritik der reinen Vernunft*, *Der Analytik der Begriffe* zweites Hauptstück, Erster Abschnitt.

τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς οὗτος κατεδίκασε πᾶσαν τοιαύτην θεωρίαν¹. Καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἐφευρεθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ διάδοχος τῆς θεωρίας τοῦ λόγου; Τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου—καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην θεμελιώδη συνέπειαν τοῦ θετικισμοῦ—ἀντικατέστησεν ὁ *Comte* διὰ τῆς ιστορίας τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀρχή, ὅτι τὰ πάντα εἶναι σχετικά, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς σχετικότητος τοῦ πνεύματος. Δεδομένης τῆς σχετικότητος αὐτοῦ, τὸ μόνον, ὅπερ ὑπολείπεται εἰς τὸν ἐρευνητὴν, εἶναι ἡ ιστορικὴ ἀναζήτησις καὶ πιστοποίησις τῶν σταδίων, τὰ ὅποια διέρχεται, ὠθούμενον ὑπὸ τῶν σχετικῶν προσανατολισμῶν αὐτοῦ, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Καὶ ποῖα εἶναι τὰ στάδια, τὰ ὅποια διέρχεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα;

Εἶπομεν ἤδη, ὅτι ὁ *St. Simon* καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ *Turgot* εἶχον προβῆ εἰς τὴν πιστοποίησιν—ἀδιάφορον ἂν εἰς πιστοποίησιν ὀρθὴν ἢ ἐσφαλμένην—τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ιστορία τῆς ἀνθρωπότητος διῆλθε τρία στάδια θεμελιωδῶν προσανατολισμῶν: τὸ θεολογικόν, τὸ μεταφυσικόν καὶ τὸ θετικόν στάδιον. Τὴν πιστοποίησιν ταύτην, ἀπέναντι τῆς ὁποίας οἱ ἄνωτέρω μνημονευθέντες διδάσκαλοι τοῦ *Comte* ἐπέδειξαν ἐπιφυλακτικότητά τινα, ἀνήγαγεν ὁ *Comte* εἰς νόμον ἀπόλυτον τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ὁ νόμος οὗτος—ὁ νόμος τῶν τριῶν σταδίων—ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ *Comte* καὶ δὴ τὴν βᾶσιν, ἐξ ἧς ὠρμήθη καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ θεωρία αὐτοῦ.

Οὕτω πως ὁ *Comte*, ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ παντός τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ «μεταφυσικοῦ», ὑπέστη τὸ πρῶτον μεταφυσικὸν ὀλισθημα καὶ ἐθέσπισε νόμον ἀπόλυτον. Ἡ σχετικότης τῶν πάντων ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς σχετικότητος τοῦ πνεύματος. Ἡ σχετικότης τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἄρνησιν πάσης θεωρίας τοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ἀπλῆς ιστορίας τοῦ πνεύματος. Ἡ ιστορία ὁμῶς τοῦ πνεύματος ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀπόλυτον, ἀπὸ τῆς ἀρνήσεως ἀκριβῶς τοῦ ὁποίου εἶχεν ὀρμηθῆ. Τὸ πνεῦμα, κατὰ τὸν *Comte*, εἶναι ἠναγκασμένον νὰ διέρχεται διαδοχικῶς τρία

¹ Πρὸβλ. π. χ. *Auguste Comte, Cours de philosophie positive, Tome premier, 5e édition, 1907, σ. 18 κ. ε.*

θεωρητικά στάδια, τῶν ὁποίων ἡ διαδοχὴ προσδιορίζεται ὑπὸ ἀπολύτου φυσικοῦ νόμου. Τὰ στάδια αὐτὰ εἶναι τὸ θεολογικὸν ἢ πλασματικόν, τὸ μεταφυσικὸν ἢ ἀφηρημένον καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἢ θετικόν¹.

33.—Τὶ γνωρίζει ὁ *Comte* δι' ἐκάστου τῶν σταδίων αὐτῶν καὶ ἐπὶ τίνων ἐπιχειρημάτων βασιζει οὗτος τὴν ὑπαρξίν τοῦ προσδιορίζοντος αὐτὰ νόμου;

Ὡς θεολογικὸν στάδιον θεωρεῖ ὁ *Comte* ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐστραμμένον πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολύτου, ἀνακαλύπτει αὐτὸ εἰς τὸ πρόσωπον ὄντων ὑπερφυσικῶν, ἐκ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶ τὴν ὑπαρξίν ἀπάντων τῶν φαινομένων². Ὡς μεταφυσικὸν χαρακτηρίζει ὁ *Comte* τὸ στάδιον ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀκόμη εὐρισκόμενον τῶν θεολογικῶν προσανατολισμῶν αὐτοῦ, ἀντικαθιστᾷ τὰ ὑπερφυσικά ὄντα διὰ δυνάμεων ἀφηρημένων, πρὸς τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἀνταποκρινομένας τὰς διαφόρους σφαίρας τῶν φαινομένων³.

Τέλος ὡς θετικὸν στάδιον χαρακτηρίζει ὁ *Comte* ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὅποιον παύει ὁ ἄνθρωπος ἀναζητῶν τὸ ἀπόλυτον καὶ παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα πρὸς τὸν ἀποκλειστικὸν πλεον σκοπὸν τῆς ἀνευρέσεως τῶν προσδιοριζόντων αὐτὰ φυσικῶν νόμων⁴.

Τὰ ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν βασιζεται ὁ *Comte* πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου τῶν τριῶν σταδίων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἡ ἀτομικὴ ἱστορία ἐκάστου ἀνθρώπου διέρχεται διαδοχικῶς καὶ ἀναγκαίως τὰ τρία ἀνωτέρω μνημονευθέντα στάδια ἐξελίξεως. Ἀρκεῖ, κατὰ τὸν *Comte*, νὰ ρίψῃ τις τὸ βλέμμα του εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἱστορίαν διὰ νὰ πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι, ἐν ᾧ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὑπῆρξε θεολόγος, κατὰ τὴν νεότητά ἐγένετο μεταφυσικὸς καὶ τέλος κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν προήχθη εἰς φυσικὸν καὶ

¹ *Auguste Comte*, op. cit., I, σ. 2.—Ἡ θέσις τοῦ νόμου αὐτοῦ διατυπώθη κατὰ πρόβλεπτον ἐν τῷ ἐν ἔτει 1822 δημοσιευθέντι «Plan des travaux scientifiques pour réorganiser la société». Ἐκτοτε ἀπετέλεσεν ὁ νόμος οὗτος τὴν βάσιν πάσης θεωρητικῆς ἐνασχολήσεως τοῦ *Comte*.

² *Comte*, op. cit., I, σ. 2.

³ *Comte*, op. cit., I, σ. 2 κ. ε.

⁴ *Comte*, op. cit., I, σ. 3.

θετικιστήν¹ ὅτι συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀτόμων, πιστοποιεῖται κατὰ τρόπον ἀνάλογον — (τὴν ἀναλογίαν ταύτην μεταχειρίζεται ὁ *Comte* κατ' ἀπομίμησιν τοῦ *Pascal*²) — καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Περὶ τῆς προσπαθείας αὐτοῦ, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχήματος τῶν τριῶν σταδίων, — προσπαθείας, ἡ ὁποία, ἐξηρητημένη ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς περὶ κοινωνικῆς δυναμικῆς θεωρίας του, καταβάλλεται εἰς τοὺς δύο τελευταίους τόμους τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ ἔργου —, θὰ πραγματευθῶμεν ἰδιαιτέρως κατωτέρω. Ἢδη περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῶν γενικῶν γραμμῶν, τὰς ὁποίας αὐτὸς οὗτος ὁ *Comte* ἀναπτύσσει ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ἔργου του. Συμφώνως πρὸς αὐτάς, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διανοηθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θετικῶς. Πᾶσα θετικὴ θεωρία προϋποθέτει παρατήρησιν, ἡ ὁποία ὅμως πάλιν ἔχει ἀνάγκην θεωρητικοῦ τινος ὀρμητηρίου. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος, πιεζόμενος ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ὅπως παρατηρήσῃ τὸν κόσμον διὰ νὰ ἀποκτήσῃ πραγματικὰς περὶ αὐτοῦ θεωρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ὅπως ὀρμηθῇ ἐκ θεωρίας τινὸς διὰ νὰ παρατηρήσῃ τὸν κόσμον (κυρίως δὲ διὰ νὰ συνδέσῃ καὶ συγκρατήσῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ), θὰ περιέπιπτεν εἰς φαῦλον κύκλον, ἐὰν δὲν ἐστεγάζετο προσωρινῶς ὑπὸ τὰς αὐθορμήτως ἀναπτυχθείσας θεολογικὰς ἀντιλήψεις, τοῦ καθαρῶς θεολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς πρωτογόνου φιλοσοφίας ἀνταποκριθέντος εἰς ἀνάγκην «λογικὴν»³. Διὰ

¹ *Comte*, op. cit., I, σ. 4.

² Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ ἔργου του, ἀσχολούμενος ὁ *Comte* περὶ τοὺς προδρόμους αὐτοῦ, ἀναφέρει καὶ τὸν ἐξῆς ἀφορισμὸν τοῦ *Pascal*: «Toute la succession des hommes, pendant la longue suite des siècles doit être considérée comme un seul homme, qui subsiste toujours, et qui apprend continuellement». *Comte*, op. cit., Tome IV (Paris 1908), σ. 123.

³ *Comte*, op. cit., I, σ. 5. — Πρὸς σχετικῶς καὶ: op. cit., IV σ. 347 κ. ἐπ. ἰδίᾳ 351, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ πράγματα δι' ἄλλων ἢ καὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις λέξεων. Νέον τι περιλαμβάνουν μόνον αἱ σελίδες 353 ἕως 361, ὅπου ὁ *Comte*, ἑμιλεῖ οὐχὶ ἀπλῶς περὶ τῆς «λογικῆς», ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς «ἠθικῆς» καὶ «κοινωνικῆς» ἀνάγκης, ἡ ὁποία ὄθησε τὸν πρωτογόνον ἄνθρωπον εἰς τὴν θεολογικὴν περὶ τοῦ κόσμου ἰδέαν.

νά πηδύση μετὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς πρωτογόνου καὶ αὐθορμήτου θεολογικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία εἶναι «ἡ ἀληθῆς τελικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος», δηλαδὴ ἡ κατάστασις, «πρὸς τὴν ὁποίαν τοῦτο ἀνέκαθεν ἔτεινεν», ἀπητήθη «μεταβατικὴ τις φιλοσοφία», φιλοσοφία «χαρακτῆρος νόθου», καὶ ὡς τοιαύτη ἐνεφανίσθη ἢ ἀντικαταστήσασα τὰ ὑπερφυσικὰ ὄντα δι' ἀφηρημένων ἐννοιῶν μεταφυσικῆ¹. Ἡ μεταφυσικὴ φιλοσοφία, μὴ γεννηθεῖσα εἰ μὴ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς τὴν τελικὴν αὐτοῦ κατάστασιν², ὠδήγησε — καὶ ὅπου δὲν ὠδήγησεν ἀκόμη πλήρως, θὰ ὠδηγήσῃ — πρὸς τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν. Αὕτη κέκτηται τὸν ἐξῆς θεμελιώδη χαρακτῆρα: ὅτι θεωρεῖ πάντα τὰ φαινόμενα «ὡς ὑποτεταγμένα ὑπὸ ἀμεταβλήτους φυσικοὺς νόμους», πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ὁποίων δέον νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια, ἐπιδιωκομένης τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν εἰς τὸν ἐλάχιστον δυνατὸν ἀριθμὸν καὶ ἀναγνωριζομένης τῆς ματαιότητος τῆς ἀναζητήσεως ἀρχικῶν ἢ τελικῶν αἰτίων³.

Κατὰ τὸν *Comte* πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἦσαν ἠναγκασμένα νὰ διέλθωσι καὶ τὰ προηγηθέντα τοῦ θετικισμοῦ στάδια, τῆς θετικοποιήσεως αὐτῶν ἀρξάμενης ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ *Βάκωνος*, τοῦ *Καρτεσίου* καὶ τοῦ *Γαλιλαίου*⁴. Ἡ μόνη ἐπιστήμη, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν *Comte*, εἶχε μείνει μέχρι τῶν ἡμερῶν του ὑποτεταγμένη ὑπὸ τὴν θεολογικὴν καὶ μεταφυσικὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἡ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἐρευνῶσα κοινωνικὴ φυσικὴ ἢ κοινωνιολογία⁵. «Ἡ θετικοποίησις αὐτῆς ἀπετέλεσε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου του ἔργου⁶. Περὶ τοῦ σλοποῦ, ὁ ὁποῖος κυρίως ὤθησεν αὐτὸν εἰς τὴν θετικοποίησιν τῆς κοινωνιολογίας, ὁμιλεῖ ὁ *Comte* σαφῶς. Ὁ σκοπὸς οὗτος ὑπῆρξε πολιτικός.

¹ *Comte op. cit.*, I, σ. 7. - Περὶ τῆς ἀναποφεύκτου τάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὸ θετικὸν καθοστῶς ὁμιλεῖ ὁ *Comte* διεξοδικῶς καὶ ἐν *op. cit.*, IV, σ. 363 κ. ἑπ.

² Πρὸβλ. σχετικῶς: *Comte, op. cit.*, IV, σ. 369 κ. ἑ.

³ *Comte, op. cit.*, I, σ. 8.—Πρὸβλ. καὶ *op. cit.*, Tome VI (Paris 1908), σ. 424 κ. ἑ.

⁴ *Comte, op. cit.*, I, σ. 10.

⁵ *Comte, op. cit.*, I, σ. 11.

⁶ *Comte, op. cit.*, I, σ. 12.